

Korte narrativer i analyser af beskæftigelsesindsatser

Søren Peter Olesen & Leena Eskelinen

Arbejdsløses viden om og forståelse af beskæftigelsesindsatsen er underbelyst, og der er ikke noget veletableret metodologisk koncept for en forskningsmæssig belysning heraf. Vi diskuterer på den baggrund to grundlæggende spørgsmål: 1) Hvordan kan arbejdsløses synsvinkel på konsekvenserne af beskæftigelsesindsatser imødekommes forskningsmetodisk med en relevant strategi for dataindsamling og analyse? og 2) Hvordan kan arbejdsløses synsvinkel relateres til effektstudier og evaluering? Vi tager udgangspunkt i to adskilte udviklingstendenser: en vending i narrativ analyse mod små fortællinger og en ny tilgang til evaluering kaldet relationel evaluering. Vi kombinerer disse tendenser i et begreb om korte narrativer om arbejdsidentitet som kvalitativ tilgang til analyse af arbejdslivsperspektiv og konsekvenser af beskæftigelsesindsatser set med de arbejdsløses øjne.

Denne artikel handler om *korte narrativer om arbejdsidentitet* som metodisk tilgang til at belyse arbejdslivsperspektivet hos arbejdsløse samt om fremgangsmåder til at indsamle og analysere sådanne fortællinger. Vi har udviklet denne tilgang med det formål at belyse effekter af beskæftigelsesindsatser kvalitativt. Artiklen udspringer af projektet *Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger – en analyse af kontanthjælpsmodtageres arbejdslivsperspektiv*, som er en del af velfærdsforskningsprogrammet.

Vi har formuleret begrebet *kort narrativ om arbejdsidentitet* med henblik på at belyse arbejdsløses perspektiv ud fra to begrundelser: *For det første* belyser de arbejdsløses korte narrativer et underrepræsenteret aktørperspektiv på beskæftigelsesindsatsen og dens indhold. *For det andet* repræsenterer disse narrativer en viden om de processer, mekanismer og relationer, hvorigennem indsatsen får virkninger. Denne viden er af

central betydning for en vurdering af resultaterne af indsatsen. Vi vil således i tilknytning til beskrivelsen af korte narrativer om arbejdsidentitet diskutere en bredere forståelse af effekter, evidens og kausalitet end den, der gøres gældende i kvantitative effektmålinger. I denne diskussion vil vi inddrage en ny tilgang til evaluering baseret på videreudvikling af evalueringsbegrebet fra kritisk realistisk evaluering (virkningsevaluering) til *relationel evaluering* baseret på aktør-netværksteori.

Arbejdsløses syn på konsekvenserne af beskæftigelsesindsatser er ikke velbeskrevet. Det er endvidere kompliceret at iagttage. Vi finder imidlertid, at det er et vigtigt og relevant vidensområde ud fra en position, hvor den enkeltes perspektiv tillægges værdi samt ud fra, at samfundsmæssige tiltag kan udgøre en støtte og hjælp for de berørte. Arbejdsløses syn på beskæftigelsesindsatsens konsekvenser er endvidere centralt, hvis

man gerne vil vide noget om indsatsernes indhold, om deres umiddelbare konsekvenser og om, hvordan konkrete indsatser har specifikke følgevirkninger. Hvis man betoner, at indsatser ikke virker mekanisk, men får betydning gennem aktørers samhandling, bliver de arbejdsløses perspektiv ligeledes vigtigt. Endelig er perspektivet relevant ud fra en effektivitetsbetragtning på den styring, som indsatserne er udtryk for, idet de arbejdsløse er centrale aktører for realiseringen af intentionerne med styringen.

I denne artikel er hovedinteressen *metodologisk* og altså rettet mod, hvordan de arbejdsløses synsvinkel på beskæftigelsesindsatsen kan undersøges og analyseres. Vores bud er at fokusere på arbejdsløses korte narrativer om deres arbejdslivsperspektiv. Det viser sig, at arbejdsløse kommer med mange små fortællinger, hvor de eksempelvis beretter om deres mål, ønsker og forudsætninger, om muligheder og barrierer samt om positive og negative aspekter af den indsats, de udsættes for. Fortællingerne kan eksempelvis dreje sig om at udnytte specifikke forudsætninger fra hjemlandet i en beskæftigelse inden for pleje og omsorg. De kan være fortællinger om barrierer i form af hensyn til en psykisk syg søn eller hensyn til en datter, der skal gennemgå en kompliceret rygoperation. Eller de har fokus på et fragmenteret hjælpesystem. Fortællingerne kan også dreje sig om muligheder i form af fx behandling for et misbrug eller et dårligt tandsæt, for revalidering eller placering i en praktik med løntilskud.

Gennem disse fortællinger får vi ikke blot summariske, gennemsnitlige udsagn om, hvordan offentlig service generelt opfattes, men korte, konkrete beskrivelser og vurderinger af specifikke indsatsers betydning i forhold til specifikke problemstillinger. Fortællingerne viser således noget vigtigt om de arbejdsløses syn på beskæftigelsesindsatsen, og arbejdsløses synsvinkel

og erfaringer repræsenterer en vigtig viden om, hvordan denne fungerer. I det nævnte forskningsprojekt har vi fulgt et antal konstanthjælpsmodtagere gennem ca. et år. De er alle i en situation, hvor de har 'problemer ud over arbejdsløshed' og ikke umiddelbart kan klare et almindeligt arbejde.

I det følgende tager vi udgangspunkt i udviklingen inden for narrativ analyse. Der er tale om en udvikling fra store fortællinger (*grand narratives*) over livshistoriske fortællinger (*life stories*) til små fortællinger (*small narratives*), hvor *korte narrativer om arbejdsidentitet* dannes som en særlig narrativ form ud fra de to sidstnævnte. Dernæst følger en gennemgang af den metodologiske konstruktion, vores forskningsprojekt betjener sig af, beskrivelse af og begrundelse for analyseramme og analysestrategi samt en illustration af, hvilken type af viden korte narrativer kan bidrage med. Tilgangen diskuteres endvidere i lyset af udviklingen inden for evaluering af socialt arbejde mv. (Bryderup 2008). Artiklen munder ud i overvejelser over, hvad korte narrativer om arbejdsidentitet i kombination med relationel evaluering kan muliggøre i vidensproduktionen om social- og arbejdsmarkedspolitikken implementering og socialt arbejde.

Udviklingen inden for narrativ analyse

Korte narrativer om arbejdsidentitet er vores forslag til indkredsning af en kvalitativ tilgang til at beskrive effekter af beskæftigelsesindsatser. Forenklet sagt går det ud på at lytte til de arbejdsløses viden om indsatsens konsekvenser. Et kvalitativt effektbegreb indebærer interesse for subjektive perspektiver. Det er med henblik herpå, vi fokuserer på arbejdsløses fortællinger om deres arbejdslivsperspektiv samt på ændringer i disse. De arbejdsløse figurerer som subjek-

ter i deres egne fortællinger, og disse fortællinger udtrykker en arbejdsidentitet. De er ikke nødvendigvis entydige og ikke nødvendigvis 'sande' eller sandere end andres fortællinger, men repræsenterer en viden om konsekvenser set fra deres synsvinkel, som af gode grunde ingen andre ligger inde med. Sammenhængen er altså:

Et kvalitativt effektbegreb → interesse for subjektive perspektiver → arbejdsløse som subjekter i egne fortællinger → narrativer om arbejdsidentitet og ændringer i disse → viden om konsekvenser af beskæftigelsesindsatser

Narrativer og termen narrativ indebærer udsagn med fortællestruktur. Det betyder bl.a., at der er tale om sammenhængende enheder i kommunikationen, som dækker hændelsesforløb over tid eller som minimum direkte eller indirekte koblinger af adskilte tidspunkter. En fortælling har en forfatter og en eller flere tilhørere, der kan ses som medforfattere. Termen narrativ har sin oprindelse i humanvidenskabernes, og den klassiske narrativ vil som oftest ud over tidsdimensionen være kendetegnet ved en elaboreret fortællestruktur med markeret begyndelse, midte og afslutning (Labov & Waletzky 1967). En klassisk narrativ rummer ofte en modstilling af negative og positive kræfter med dertil knyttede kategoriseringer og kontraster, et mere eller mindre dramatisk forløb og vendepunkter. Ofte indgår en evaluering af forløbet. En narrativ er typisk udtryk for en bestemt linje, et plot, og rummer evt. en specifik pointe (Riessman 1993; Ochs 1997).

Narrativ analyse er langt fra at være et entydigt metodologisk felt. Der er tværtimod tale om et dynamisk felt med modstridende positioner og uden standardmæssige forskningsprocedurer (Larsson m.fl. 2008). Inden for det seneste tiår er der sket en udvikling i socialpsykologisk orienteret narrativ forsk-

ning fra et fokus på livshistoriske narrativer (*big narratives*, selvbiografiske fortællinger, hvorigennem en individuel identitet dannes socialt og historisk) mod et fokus på små fortællinger (*small narratives*) (Bamberg 2006; Georgakopoulou 2006; Watson 2007). Disse små fortællinger viser en aktørs positionering i en bestemt situation, en bestemt kontekst og en bestemt henseende (Davies & Harré 1990; Gubrium & Holstein 1997).

Interessen for livshistoriske narrativer er tæt knyttet til udviklingen i interviewforskningen (Kvale 1997). En sådan interesse er overordnet udtryk for en opmærksomhed omkring individet og det individuelle samfundsmæssige betydning (Antoft & Lund Thomsen 2002). Interesse for de helt store fortællinger (*grand narrative*) om menneskers situation i forhold til fx en epokes eller en bevægelses, en klasses eller et helt folks rolle kunne ikke vedblivende bære et samfundsvidenskabeligt hovedfokus. De store fortællinger erklæres afgået ved døden (Lyotard 1984). Inden for en given kontekst er mange specifikke enkeltforløb mulige, og den enkeltes biografiske perspektiv centralt. Men også forestillingen om et sammenhængende biografisk perspektiv problematiseres.

I den seneste udvikling fra *big* (det vil i denne sammenhæng sige livshistoriske) til *small narratives* dekonstrueres forestillingen om en sammenhængende entydig identitet over et helt livsforløb (Georgakopoulou 2006). Det anses i stedet for frugtbart at rette opmærksomheden mod ad hoc positioneringer som supplement eller som alternativ til forsøg på at opbygge en fortælling, som skaber en sammenhæng i et liv, der måske slet ikke hænger sammen. De små eller korte fortællinger, der fortælles i hverdagslivssammenhænge, herunder institutionelle kontekster, rummer naturligt nok, og alene i kraft af deres længde, ikke alle de træk, der traditionelt forbindes med en narrativ. De vil kunne genkendes som små

fortællinger og udskilles som afgrænsede enheder i kommunikationen i kraft af fx en sammenligning eller en direkte eller indirekte kobling af flere tidspunkter. De repræsenterer imidlertid et brud med den livshistoriske fortælling og er i modsætning til denne orienteret mod det, der umiddelbart har fundet sted, mod det aktuelt nærværende samt mod det nært forestående.

Argumentet for *small narratives* er først og fremmest, at narrativer er træk, der foretages i nuet over for de aktuelt tilstedeværende. De er performative snarere end afspejlinger af en kontekst uden for interaktionen. Små fortællinger defineres som korte fortællinger, der bliver til i interaktion, typisk i en hverdagssituation og omhandlende dagligdags ting. De opfattes ikke nødvendigvis som fortællinger og kan være relativt upåagtede (Bamberg 2006). De er imidlertid vigtige forskningsobjekter ud fra den betragtning, at socialt liv skabes, vedligeholdes og ændres gennem den sprogbrug, der løbende finder sted i interaktion. Det gælder også identiteter (Antaki & Widdicombe 1998).

De små fortællinger, der skabes i interaktionen, er således muligt datamateriale for beskrivelse og analyse af aktørernes perspektiv. Fokus herpå gives på den baggrund forrang frem for biografiske data, som 'interviews frem' gennem kvalitative interview. I sociologisk samtaleanalyse, sådan som denne er udviklet siden 1960'erne og 70'erne, er der et tilsvarende fokus på små fortællinger i interaktion og de kategoriseringer, de rummer (Sacks 1992; Schegloff 1997).

Det er bl.a. denne tradition, der lægges til grund for vendingen mod *small narratives* inden for socialpsykologisk orienteret narrativ analyse (jf. temanummer af *Narrative Inquiry*, vol. 16(1) 2006). I et etnografisk studie af en gruppe unge græske kvinders hverdagsliv påvises en righoldighed og variation i narrativer. Der gøres endvidere op med det

'prototypiske' begreb om narrativer, som har domineret narrativ forskning: personlige fortællinger om tidligere indtrufne begivenheder og erfaringer, som tilhøreren ikke har delt.

Opmærksomheden rettes i stedet mod underrepræsenterede narrative aktiviteter i interaktion omhandlende det, der umiddelbart finder sted og er velkendt for både fortæller og tilhører. I disse præsteres bl.a. et vigtigt identitetsarbejde, herunder refleksioner over konsekvenser af begivenheder og en øven sig i at deltage på hverdagslivets forskellige arenaer. *Small narratives* handler på linje med andre narrative tilgange om selvforhold og identitetsarbejde, og de kan udgøre steder for udviklingen af subjektivitet med henblik på fremtidig handling og deltagelse i det sociale liv, herunder arbejdslivet. Der kan eksempelvis være tale om vigtige nyheder, hypotetiske forhold eller formodede fremtidige fænomener, og der kan være hentydninger til andre fortællinger, afvisninger af disse eller afvisninger af overhovedet at fortælle noget (Georgakopoulou 2006).

Et defensorat for *big narratives* er bl.a. fremført af Freeman (*Narrative Inquiry*, vol. 16(1) 2006). Freeman vender sig mod at sætte lighedstegn mellem virkeligheden og det umiddelbare, øjeblikkelige, sanselige repræsenteret i de små fortællinger. Hvad noget betyder, bliver eventuelt først klart på afstand. Afstand i tid bliver oftest forbundet med mulighed for glemsel og forvrængning (med et billede: *life-on-holiday*), men rummer i sig selv en produktiv og positiv mulighed for forståelse, for at bryde øjeblikkets begrænsninger og fx afdække træk, som ikke var synlige på nært hold. Hertil kommer, at et tilbageblik eller anden form for udsagn om eller refleksioner vedrørende forhold på andre tidspunkter er almindelige hverdagslivsforekomster. Set med Freeman's (2006) øjne er biografiske narrativer

derfor ikke noget, der er adskilt eller fjernet fra hverdagslivet. De er en integreret del af det, og hvor Freeman ser en tendens til positivisme i *small narratives* strømningen, udgør *big narratives* strømningen ud fra hans opfattelse en genopretning af refleksionens retmæssige plads i samfundsvidenskabelig forskning.

Menneskelig indsigt indtræffer ofte med en vis forsinkelse; vi er tit sene til at forstå. Ud fra Freeman's position er det imidlertid ikke sådan, at de to tilgange gensidigt udelukker hinanden, idet de refererer til forskellige erfaringsverdener. *Small narratives* er orienteret mod en hverdagsverden af hændelser og udvekslinger samt af rutinemæssig tale om dette og hint, mens *big narratives* indebærer en form for 'ferie' fra hverdagen, hvor man tager sig tiden til at betragte, hvad det egentlig er, der går for sig. Narrativ refleksion kan således betragtes som en slags 'rednings' manøvre, som befrier os fra glemselen ved at tage det op, som ikke kunne ses eller vides i øjeblikket (Freeman 2006). Modsat Freeman ser Bamberg skellet mellem *big* og *small narratives* som et skarpt og uoverstigeligt skel.

Korte narrativer om arbejdsidentitet

Med udgangspunkt i den skitserede udvikling inden for narrativ analyse har vi dannet *korte narrativer om arbejdsidentitet* som en selvstændig narrativ kategori. De er af omfang meget lig *small narratives* i Bamberg, Georgakopoulou m.fl.'s forstand. De består af et mindre antal sætninger, der tilsammen danner en afgrænset enhed i kommunikationen, og hvori der som fortællelemæssigt minimum indgår en direkte eller indirekte tidsdimension. Vi abonnerer imidlertid ikke på en meget skarp skelnen mellem små hverdagsfortællinger og livshistoriske fortællinger.

Korte narrativer om arbejdsidentitet kan ses som en specifik type eller genre af narrativer ud fra flere betragtninger. De afgrænses *for det første* omfangsmæssigt, så de ligger tæt på *small narratives*, men indgår i en metodekombination af forskellige datatyper: interview, autentiske lydoptagelser af arbejdsløses interaktion med sagsbehandlere og andre professionelle samt journalmateriale. Der kan optræde flere stemmer i disse korte narrativer, dels i kraft af at vi har fulgt de arbejdsløse gennem længere tid dels i kraft af data fra forskellige kontekster. De er performative, men giver samtidig adgang til fortællernes viden. Der kommer endvidere ved opfølgningen af de arbejdsløse over tid et vist biografisk islæt frem med dertil hørende refleksivitet. Der kommer altså nogle af de indsigter med, der indtræffer med en vis forsinkelse.

Sådan som vi konstruerer og anvender begrebet indgår det i et bestemt design med opfølgning af arbejdsløse over en periode på ca. 12 måneder og indplacering af disses fortællinger i en analyseramme. Det biografiske islæt understøttes også af de forskellige datatyper, men uden at fortællingerne bliver til egentlige livshistorier. Det er således analyserammen og ikke et biografisk perspektiv, der repræsenterer den bærende analysestruktur.

For det andet afgrænses de korte narrativer om arbejdsidentitet indholdsmæssigt af det sektorspecifikke og institutionelle perspektiv. De er knyttet til beskæftigelsesindsatser og disses konsekvenser. Denne specifikke orientering mod et arbejdslivsperspektiv og mod konsekvenser af beskæftigelsesindsatser henviser til et aspekt af en samlet biografisk totalitet. Der er således tale om ét bestemt institutionelt perspektiv, men tankegangen kan naturligvis anvendes på andre institutionelle felter. Overført på arbejdsløses fortællinger om konsekvenser af beskæftigelsesindsatser indebærer tilgan-

Analysepunkter	Eksempler på <i>korte narrativer om arbejdsidentitet</i> :
Forståelsesramme ved første kontakt	Arbejdslivsperspektiv / arbejdsidentitet Hvordan den arbejdsløse ser sig selv i forhold til arbejdsmarkedet
Tidsmæssig kobling / tidsdimension	Tidligere erfaringer, situationen her og nu og forestillinger om arbejde på kortere og længere sigt
Pointe i narrativer	Omdrejningspunkt, evt. i form af en spidsformulering; eksempelvis en klar målsætning og vilje eller modsat en manglende afklaring og evt. håbløshed
Kontekster, der spiller en rolle	Ressourcer og hindringer i den arbejdsløses situation Muligheder og begrænsninger i de beskæftigelsesindsatser, der bringes på tale
Sammenhænge mellem indsatser og konsekvenser for den arbejdsløse	De valgte indsatsers specifikke indhold for den berørte arbejdsløse og koblingen af dette med konkrete konsekvenser af indsatserne set fra den arbejdsløses synsvinkel

gen eksempelvis en interesse for arbejdsløses erfaringer med tidligere beskæftigelse og positioneringer i forhold til aktuelle aktive-tilbud. Interessen er videre rettet mod de arbejdsløses oplevelse af hindringer og barrierer, deres ønsker og forudsætninger, deres usikkerhed over for krav og muligheder på arbejdsmarkedet og deres forestillinger om, hvad der skal til, for at de kan komme i arbejde. I dette indgår en række videnselementer. Der er alt i alt tale om forhold af central betydning for vurderingen af beskæftigelsesindsatser.

Korte narrativer om arbejdsidentitet, rummende positioneringer fra de arbejdsløses side med hensyn til arbejde, beskæftigelsesindsatser og konsekvenser heraf, kan herefter sættes 'på plads' i en analyseramme (se ovenfor).

I det følgende afsnit illustreres anvendelsen af *korte narrativer om arbejdsidentitet* i projektet *Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger – en analyse af kontanthjælpsmodtageres arbejdslivsperspektiv*. Vi har udviklet tilgangen i en dialektisk proces, hvor analyserne er gennemført i en løbende vekselvirkning med dannelsen af tilgangen. Denne har altså ikke foreligget som færdig og entydig procedure i udgangspositionen.

Korte narrativer som tilgang til kvalitativ analyse af effekter

Sigtet med projektet om virkninger set med arbejdsløses øjne, dvs. med deres perspektiv i konkret og individuel forstand, er at føje et kvalitativt perspektiv til den foreliggende effektforskning. Det, vi med *korte narrativer om arbejdsidentitet* kan tilføje, er de arbejdsløses synsvinkel i form af deres fortællinger om, hvordan de ser deres situation i forhold til arbejdsmarkedet, deres problemer ud over arbejdsløshed, den beskæftigelsesindsats de har været og er udsat for samt den måde, hvorpå den formidles til dem.

Vi har som nævnt fulgt udvalgte kontanthjælpsmodtageres forløb gennem godt et år med tre til fem kontakter. Antallet af cases i undersøgelsen og materialets karakter giver ikke mulighed for simpel generalisering af resultaterne. Gennem overvejelser vedrørende hvilke slags cases, der indgår i materialet, er det imidlertid muligt at drøfte analyseresultaternes overførbarhed. Vi har lagt vægt på at arbejde med forskellige datatyper: interview med arbejdsløse, observation af samtaler mellem kontanthjælpsmodtagere og sagsbehandlere eller medarbejdere uden for snævre forvaltningsmæssige sammenhænge (i alle tilfælde med

lydoptagelser) samt journalmateriale. Også et forskningsinterview er en delvis formel kommunikation. Vores kontakt med kontanthjælpsmodtagerne er dog ikke underlagt beskæftigelsessystemets dagsordener. Ved at kombinere datatyper og ikke mindst ved at lytte til de arbejdsløses beretninger samt gå på tværs af disse kan vi danne sammensatte billeder af arbejdsløses opfattelse af deres situation og deres bestræbelser på at komme i arbejde.

Samfundsudviklingen giver individet mere spillerum, og en del af lovgivningen giver i princippet individet mere plads til medskabelse af velfærdsinstitutioners konkrete praksis. På den anden side er der tendenser til at standardisere og gøre den enkelte ansvarlig og dermed tendentielt friholde system og systemrepræsentanter for ansvar. Det tager de arbejdsløse i varierende omfang

højde for. Også i forhold til os som forskere vil der være tale om tendenser til, at en bestemt historie muligvis søges fremmet. Vi har ganske vist ikke de begrænsninger, som beskæftigelsespolitikken sætter for kontakten. Det er imidlertid åbenbart, at en opfølgning i helt andre kontekster også ville kunne betyde helt andre typer af fortællinger.

Som det er fremgået, fokuserer vi på *korte narrativer* som afgrænsede enheder i kommunikationen. Disse optræder imidlertid inden for den skitserede analyseramme, som er formuleret ud fra en narrativanalytisk tilgang bredt taget (Ochs 1997). Analyserammen og de *korte narrativer om arbejdside-identitet* eksemplificeres i det følgende med udfyldning af analyserammen med eksempler på korte narrativer fra to cases.

Den arbejdsløse i Case 1 er en kvindelig kontanthjælpsmodtager i 40'erne. Hun er en

Case 1	Kvinde i 40'erne
Forståelsesramme ved første kontakt	<i>"Jeg ser mig selv som en svær person, fordi jeg på det ene plan har nogle ressourcer og så alligevel slet ingen ressourcer har. ... Jeg har selv tænkt over pension, når det ser mørkest ud."</i>
Tidsmæssig kobling / tidsdimension	<i>"Der er ikke ret mange i mine sko, der ikke havde været på pension for længe siden, eller i hvert fald var knækket helt sammen psykisk ... Jeg tror, det er usundt et eller andet sted."</i>
Pointe i narrativer	<i>"Ophobe, ophobe, ophobe og gør det stadigvæk. Jamen, jeg havde nær sagt, hvad skal jeg gøre ved det?"</i>
Kontekster, der spiller en rolle	<i>"Jeg må nok ikke have et roligt sekund. Jeg er mere sårbar end gennemsnittet; måske nogle samtaler med en psykolog var ultimativ for at få taget trykket. Der skal ikke noget til, før jeg vælter; jeg tuder fx ufatteligt nemt, og det er lige så vel af noget sødt som noget trist. Det fortæller mig et eller andet om min egen balance. Jeg har stadig en formidabel evne til at tage mig af alle andres problemer i stedet for mine egne."</i> <i>"I mit gamle [par]forhold, så havde jeg været på psyk for længst. Ham her, han forstår jo alting; jeg får en opbakning, som man skal lede længe efter."</i> <i>"Jeg har også gået og tænkt over, fx med pension, at jeg kunne lave frivilligt arbejde og yde nogle af de ting i tilværelsen, jeg gerne vil, nemlig hjælpe de svage i samfundet."</i>
Sammenhænge mellem indsatser og konsekvenser for den arbejdsløse	<i>"Det kan undre mig, at man bliver ved med de der 3 måneders følgen op, at man synes, det er nødvendigt; så måtte man hellere sige, at det accepterer man ikke, og nu skal vi have dig afklaret – færdig. De kan lige så godt sige, de ikke respekterer sociallægens afgørelse."</i>

af de få i materialet, som er friholdt for indsats i undersøgelsesperioden. Hendes horisont ved opfølgningens begyndelse er et uafklaret arbejdsmarkedsperspektiv på grund af store og påtrængende belastninger (bl.a. selvmordsforsøg og dødsfald i nærmeste familie). Hun vil gerne ud blandt andre, men kombinationen af psykiske belastninger og fysiske helbredsproblemer (ryg og lunger) udgør hindringer; hun har altså store problemer ud over arbejdsløshed og er for en periode undtaget fra aktiveringsforpligtelse, men mindes tilbagevendende ved kontaktførelsessamtalerne hver tredje måned om, at der er en grænse for, hvor længe det kan fortsætte. Muligheden af, at det efter en arbejdsprøvning kan ende med en førtidspension, nævnes, men selv arbejdsprøvning antager uoverskuelig karakter. Hendes beskrivelse af situationen er, at belastningerne hober sig op, og at kombinationen af friholdelse for indsats i kombination med de rutinemæssige kontaktførelsessamtaler indebærer et pres og nærmest gør tingene værre. Tilstanden er fortsat uafklaret ved slutningen af undersøgelsesperioden på 12 måneder.

En klassisk biografisk tilgang ville lede til fokus på kvindens livshistorie som udtryk for en samlet sammenhæng i hendes fortællinger. Imidlertid er der her fokus på de kortere og mere afgrænsede enheder samt de kæder af sammenhænge (blandt andet sammenhænge over tid mellem indsats og ændringer i de arbejdsløses fortællinger), der mere eller mindre antydningssvis optræder i materialet. I dette tilfælde er ændringen (i fortællingen) begrænset. Friholdelsen for indsats (indholdet) har ikke haft den ønskede virkning (konsekvenser), snarere det modsatte; fritagelsen for indsats, der skulle være et hensyn og skulle give ro, bliver i kraft af rutinemæssig tre måneders opfølgning en stressfaktor.

Kontanthjælpsmodtageren i eksemplet er i en fastlåst situation og oplever ikke umid-

delbart noget handlingsrum. Der var andre cases i materialet med tilsvarende træk. Atter andre af casene repræsenterede en væsentlig højere grad af *agency* med muligheder for bl.a. at pege på mere konstruktive træk set fra de arbejdsløses synsvinkel. Særlig cases kendetegnet ved en vekselvirkning mellem den institutionelle indsats og kontanthjælpsmodtagerens *agency* påkalder sig interesse i en sammenhæng, hvor det drejer sig om en kvalitativ belystning af effekter.

Det andet eksempel vedrører en case med sådanne vekselvirkningskendetegn. Der er tale om en kontanthjælpsmodtager, der som udgangspunkt var orienteret mod fortsættelse af en mangeårig tilværelse på overførselsindkomst. Hans perspektiv ændrer sig imidlertid afgørende i løbet af undersøgelsesperioden. Han kom via aktivering, som han som udgangspunkt var negativt stemt overfor, og virksomhedspraktik i beskæftigelse i et fleksjob. Ved første kontakt er han i virksomhedspraktik.

Forfatteren til narrativerne i Case 2 er en mand sidst i 40'erne. Han tillægger på den ene side modstræbende den tvungne aktivering 'æren' for, at han kommer i gang, men er samtidig ambivalent over for det. Han betoner opdagelsen af muligheden for at søge gældssanering som en væsentlig (hvis ikke den væsentligste) drivkraft i, at hans situation er afgørende ændret. I andre sammenhænge er han imidlertid kritisk over for, at kommunen ikke interesserede sig for ham, mens han tog sig af sin psykisk syge søn. Der er således flere stemmer i hans fortællinger: En oppositionel holdning til aktivering samtidig med en beskrivelse af visse positive konsekvenser af det forløb, han er kommet ud i. Citatet vedrørende 'sammenhænge mellem indsatser og konsekvenser' kan læses som én fortælling med to stemmer eller som to fortællinger, der er bundet sammen gennem en kontrasterende modstilling.

Case 2	Mand sidst i 40'erne
Forståelsesramme ved første kontakt	<p><i>"Der er ikke nogen tvivl om, at hvis ikke jeg var blevet tvangsaktiveret, så havde jeg siddet derhjemme med min søn [psykisk lidelse] og modtaget kontanthjælp, som jeg har gjort de andre år."</i></p> <p><i>"Jeg følte, jeg havde lavet en aftale: I lader mig i fred – jeg passer ham."</i></p> <p>(Spørgsmål i interview: Og hvis nu arbejdsgiveren kom og tilbød dig 37 timer på almindelige vilkår, så ville du være bange for, om du kunne klare det?) <i>"Ja, meget bange, virkelig, virkelig, virkelig bange."</i></p>
Tidsmæssig kobling / tidsdimension	<i>"Og det er jo lidt svært at komme og sige til mig, der har været på kontanthjælp i 15 år, at nu skal jeg til at have et arbejde, nu skal jeg have et liv som alle de andre."</i>
Pointe i narrativer	<i>"Det med gældssanering var det, der inspirerede til, at nu var der mening i at komme ud af systemet."</i>
Kontekster, der spiller en rolle	<p><i>"Det er sundt at komme ud og lave noget."</i></p> <p><i>"Som jeg sagde før; mine tænder falder ud af munden. Jeg har ikke samme tøj som de andre. Jeg får ikke engang løn. Det er jo lidt svært at gå ind i en virksomhed og så arbejde gratis i et halvt år og så tro, at man skal have samme status som de andre; der er man jo blevet marginaliseret."</i></p> <p><i>"Hvis man er et eller andet sted henne, så spørger de: 'Nå, hvad laver du så?' – Der har jeg da taget mig selv i at sige til folk: 'Jeg skal på arbejde.' – Men jeg skal jo ikke på arbejde; jeg skal i virksomhedspraktik og levere gratis arbejdskraft. Det er jo ikke sådan, jeg siger, når jeg kører på arbejde, men altså jeg siger til dem: 'Jeg skal på arbejde'. Det man slås med i det her, det er jo, at man skal være ligesom de andre."</i></p>
Sammenhænge mellem indsatser og konsekvenser for den arbejdsløse	<p><i>"Jeg kan sige det på to måder: Forløbet på [X aktiveringssted] har været godt. Det har selvfølgelig været lidt træls, men det værner man sig til. Men det har været godt at komme ud, også fordi der hvor jeg kom hen, det var sådan mere ligesindede, blandt andet sygdom og stress, mange 'eksemplarer'. Man kan vælge mange ting. – Det er, hvis jeg kigger på det udefra. – Men hvis jeg kigger på mig selv personligt, så synes jeg, det var irriterende. Det var simpelthen alt for groft; det var for meget det her, fordi nu har jeg gået med min søn; han har [psykisk lidelse], men han er ikke farlig eller noget. Ham har jeg fået lov til at gå og tage mig af i 5 år. Han er så blevet [ung voksenalder], men problemet er, han går ikke uden for en dør."</i></p> <p><i>"Virksomhedspraktik kan jo mange gange bruges til at opnå fleksjob."</i></p>

Hans fortællinger viser sammenlignet med kvinden i den første case en langt mindre fastlåst situation og et større handlingsrum eller en højere grad af agency. Der sker flere gennemgribende forandringer i hans tilværelse udløst af håndhævelsen af aktiveringspligt i forbindelse med iværksættelse af programmet *Ny chance til alle*. Narrativerne belyser også, at det ikke uden videre er enkelt at bevæge sig ud af en passiv forsørgelsessituation. Fysisk kondition, tænder

og beklædning viser sig som konkrete barrierer. På den anden side øges sociale kontakter, selvværd og evt. social anseelse. Frem for alt fremhæves håbet om uafhængighed af det offentlige gennem gældsfrigtagelse. Interventionen virker så at sige i samspil med eller gennem en forenelighed med dette håb. Interventionen transformeres eller oversættes til hans kontekst. Endelig viser hans fortællinger en dobbelthed i konsekvenserne: På nogle punkter udgør de en

forbedring af hans situation, men de var et 'alt for groft' indgreb, som imidlertid accepteres, fordi det kan føre til fleksjob og åbne for muligheden for at søge gældsfrigørelse.

Ovenstående datadisplays har summarisk vist udvalgte eksempler på *korte narrativer om arbejdsidentitet*. Der er tale om en kvindelig kontanthjælpsmodtager med et uafklaret eller manglende arbejdslivsperspektiv henholdsvis en mandlig kontanthjælpsmodtager, hvor det har været på stand by i en årrække. Deres fortællinger er kendetegnet ved, at de ikke først og fremmest består af beretninger om noget, der er hændt, men af positioneringer i forhold til igangværende indsatser og refleksioner vedrørende noget, der er uafklaret eller flertydigt og evt. forestående, og som tilhøreren kender (delvis) til. Narrativerne er ikke elementer i en længere biografisk konstruktion, men led i mere *ad hoc* prægede refleksioner. De drejer sig heller ikke om simple følgevirkninger af indsatser snarere om komplekse forløb, hvor mange forhold spiller ind. Disse forhold håndteres med forskellige grader af modspil og medspil i forhold til indsatserne samt forskellige grader af handlingsrum. Narrativerne om arbejdsidentitet har således nogle af *small narratives'* kendetegn, men udgør samtidig bedømmelsespunkter for konsekvenser af indsats set fra en borgers subjektive perspektiv.

Disse datadisplays eksemplificerer således *korte narrativer om arbejdsidentitet* i form af:

- afgrænsede enheder i kommunikationen med direkte eller indirekte fokus på en tidsdimension
- omhandlende (eller relateret til) et aspekt (arbejdsliv) af den arbejdsløses liv, og omhandlende indholdet af indsatser, disses konsekvenser samt sammenkædninger af indsatser og konsekvenser
- vedrørende hændelser i en afgrænset tidsperiode, nemlig primært et tidsrum

inden for den observationsperiode, hvor vi har fulgt de arbejdsløse, der medvirkede i undersøgelsen

- evt. tilstedeværelse af flere stemmer i den enkelte arbejdsløses fortællinger og ændringer over tid i disse.

Korte narrativer om arbejdsidentitet som tilgang til kvalitativ belysning af beskæftigelsesindsatser har således vist sig at kunne relateres til empiriske forekomster. Endvidere ses disse empiriske forekomster at rumme udtryk for indsatsers indhold, for muligheder og begrænsninger i forhold til indsatser, for indsatsernes positive og negative konsekvenser samt for koblingen mellem indsatser og konsekvenser via processer, mekanismer og relationer. De kan altså indgå i udfyldelsen af et kvalitativt effektbegreb.

Relationel evaluering – en bredere forståelse af effekter, evidens og kausalitet

Frontlinjeaktører i offentlig virksomhed, både medarbejdere og borgere, opnår i kraft af deres position og deltagelse i virksomheden en særlig viden om indholdet af denne, sådan som den fungerer i hverdagspraksis. Endvidere opnår de en særlig viden om virkninger af den offentlige virksomhed, herunder konsekvenser i borgerens liv. De opnår også en specifik viden om sammenhængen mellem indsatser og ændringer i borgerens liv – hvis der er nogen sammenhæng på det punkt. *Korte narrativer om arbejdsidentitet* er som tilgang dannet med henblik på at få adgang til denne viden særlig for så vidt angår borgerens perspektiv.

Ifølge kritisk realistisk evaluering udgør *generative mekanismer* forbindelsen mellem indsatser og konsekvenser for borgeren. Morén & Blom opregner fem mulige typer af mekanismer, der genererer klienteffekter: udfordrings-, risikotagnings-, gensvars-, rol-

leoverskridelses- og kontekstmekanismer. Til hver af disse typer hører spændingsfelter, som overordnet set udgøres af spændingsfeltet mellem en systembaseret intervention og borgerens reaktion. Eksempelvis relates gensvarsmekanismer til spændingsfeltet mellem socialarbejderens tilbud og klientens aktive reaktion, hvor klientens reaktion karakteriseres som nødvendig betingelse, for at en virkning kan indtræffe (Morén & Blom 2003; Blom & Morén 2007). Det interessante ved disse mekanismer er, at de i høj grad er af kommunikativ art og udspringer sig relationelt i interaktionen mellem aktørerne. Aktørernes narrativer kan således være en adgang hertil.

Som det fremgik af de beskrevne cases ovenfor, kan der forekomme en betydelig variation i kontanthjælpsmodtageres forløb og dermed i, hvilke indsatser der fører til hvad og under hvilke betingelser. Narrativer om arbejdsidentitet kan belyse kontekster og komplekse sammenhænge i disse forløb med de muligheder og barrierer samt de kæder af sammenhænge i form af processer, mekanismer og relationer, der leder frem til konsekvenserne for kontanthjælpsmodtagerne. De kan dermed indgå som data i en implementeringsmodel eller et evalueringskoncept. Dette tegner sig særlig som en mulighed i forbindelse med *relationel evaluering* som defineret af Koivisto (2007, 2008).

Koivisto argumenterer for en vej mellem et (ny)positivistisk og et konstruktivistisk videnskabssyn. Vi kan på den ene side ikke som i klassiske effektstudier og i det snævre evidensbegreb forstå individet og dets reaktioner og handlinger alene ud fra en viden, der gør krav på universel gyldighed. På den anden side, er det en udfordring at se på individets reaktioner som cases af noget, der manifesterer sig som lokale konstruktioner, men hvis betydning rækker videre end til en given kontekst. De arbejdsløse

fortællinger er bundet til deres perspektiv, og det er formålet med den her udviklede tilgang at drage dette frem i lyset. Men fortællingerne rummer også en viden om noget (indsatsernes konkrete indhold og forbindelsen mellem dette og indsatsernes konsekvenser), som kan have betydning for indsatsernes fremtidige tilrettelæggelse og dermed for andre.

I den kritisk realistiske løsning på problemet med sammenhængen mellem indsatser og deres baggrund på den ene side og på den anden side deres konsekvenser skydes *generative mekanismer* ind som forklarende led mellem empirisk iagttagelige fænomener og underliggende samfundsmæssige dybdestrukturer. Dette udgør i Koivisto's optik en interessant mellemvej mellem (ny) positivisme og konstruktivism, men rummer bl.a. uklarhed med hensyn til, hvad der skal forstås ved mekanismer, og hvordan mekanismer virker. Man kunne tilføje, at mekanisme på en måde er lige så abstrakt som struktur og ikke nødvendigvis bringer os nærmere forståelsen af, hvad det er, der forbinder indsatser og konsekvenser, altså hvordan oversættelsen sker. Kritisk realisme kritiseres på dette punkt af Koivisto (2007) for at hænge fast i en dualisme mellem struktur og aktør.

Formuleret principielt er vores position som hos Koivisto en position mellem (ny) positivisme og konstruktivism (jf. Koivisto 2007). *Realistisk evaluering* er gået ind i en sådan mellemposition med begrebet generative mekanismer som bindeled mellem dybdestrukturer og empirisk iagttagelige fænomener. For os er det imidlertid en helt central pointe, at effekter ikke kommer til veje gennem en automatik, men i kraft af, at aktører handler og vælger, at noget skal blive til noget (Pawson & Tilley 1997,36). I forhold til dette argument, hvis oprindelse er en realistisk evalueringskontekst, kan betegnelsen mekanisme forekomme

mindre velvalgt. Dette understøttes af den relationelle karakter af de mulige typer af mekanismer, Blom & Morén (2007) opererer med. Interventioner transmitteres ikke uændrede og automatisk, men oversættes og tilpasses i deres konkrete anvendelse af aktører gennem relationer.

I et kritisk realistisk evalueringsperspektiv drejer det sig ikke om at afdække effekter kvantitativt i form af sammenhænge mellem inputvariable og outputvariable: $i \rightarrow o$. Der er derimod tale om at se effekter / output som følgevirkninger af en samlet kontekst formidlet gennem generative mekanismer: $c \rightarrow m \rightarrow o$. I lighed med Koivisto (2007, 2008) tager vi skridtet videre fra kritisk realismes begreb om generative mekanismer til de *relationer*, gennem hvilke aktører i feltet gør indsatser til det, de er og bliver til. Endvidere ser vi det som en fortløbende dynamisk proces, således at konsekvenser / effekter bliver ved med at udvikle sig over tid. Dette er også overordnet set en interaktionistisk position, og der kan argumenteres for interessante metodologiske berøringspunkter mellem symbolsk interaktionisme, etnometodologi og aktør-netværksteori (Järvinen & Mik-Meyer 2005; Jørgensen 2008).

Bevægelsen fra generative mekanismer til relationel evaluering er grundlagsteoretisk et markant skifte fra en strukturel til en relationel ontologi, hvor det sociale tilblivelse ikke først og fremmest tænkes kausalt, men som sammenkædning gennem materielt heterogene netværk og relationer. Overskridelsen af generative mekanismer er informeret af aktør-netværksteori, hvor der tales om kæder af sammenhænge eller relationer mellem såvel menneskelige som ikke-menneskelige 'aktører' (Latour 2008). Kendsgerninger, teknologier og tilbud (herunder beskæftigelsesindsatser) er ifølge en sådan relationel tankegang ikke universelt anvendelige og overførbare. De kan ikke

transporteres fra sted til sted som konstanter og har ikke kausal kraft.

Når indsatser sættes i værk og metoder bringes i anvendelse forbliver de ikke uændrede. Der indledes processer, hvorved de transformeres og oversættes til de konkrete kontekster, hvor de skal virke. Dette sker ifølge aktør-netværksteori gennem socio-materielle netværk, hvor igennem det sociale hele tiden skabes, samles, efterlignes og genskabes (Latour 2008). I den 'black box', som ofte tages for givet i effektstudier, er såvel menneskelige relationer som artefakter, normer, tommelfingerregler, mål og delmål virksomme og har konsekvenser. Det er ikke blot indsatsen og interventionsmetoden, der har virkninger. Arbejdsløse er blandt dem, der har viden om disse forhold, og deres fortællinger er en af adgangene til denne viden.

Det giver på den baggrund mindre mening at søge efter en 'best practice' som et aspekt af interventionsmetoden i lyset af en forestilling om, at den kan raffineres og overføres på alle. Det giver langt bedre mening at tale om *god praksis* som et træk eller egenskaber ved relationerne i interventionsnetværket, inklusive principper, værdier, mennesker og ikke-menneskelige elementer, herunder artefakter (Julkunen & Korhonen 2008). *Korte historier om arbejdsidentitet* repræsenterer en af vejene til at fremskaffe viden herom.

Afrunding

Vi har beskæftiget os med to udviklinger, som er blevet mobiliseret med henblik på at formulere en tilgang til at belyse effekter af offentlige indsatser kvalitativt:

1. En vending inden for narrativ analyse mod korte fortællinger (*small narratives*) som begreb for positionering og identitet udfoldet i interaktion.

2. Udvikling af *relationel evaluering* som et nyt evalueringskoncept baseret på aktørnetværks-teori med afsæt i refleksioner over virkningsevaluering baseret på kritisk realisme.

Den måde, hvorpå vi belyser, hvad arbejdsløse kontanthjælpsmodtagere konkret stiller op med beskæftigelsesindsatsen, går ud på at indsamle og analysere deres beretninger om, hvad de bliver udsat for, og hvad de stiller op med dette, herunder hvilken betydning det har for dem. Det drejer sig om spørgsmål af typen: Hvordan får de arbejdsløse indsatserne til at falde på plads i forhold til de planer, mål og omstændigheder, der forekommer i deres tilværelse? Hvordan inkorporerer de dette (narrativt) i deres interaktion og biografiske perspektiv, herunder hvordan integrerer de beskæftigelsespolitiske mål ad hoc i deres forestillinger (deres arbejdsmarkedsperspektiv) om sig selv og den situation, de befinder sig i?

Det er altså ikke i første række store fortællinger om konjunkturer og strukturers udvikling på makroniveau, der optager os; ej heller (langsigtede) livshistoriske fortællinger, men mere afgrænsede, korte fortællinger i forbindelse med beskæftigelsesind-

satsers tilrettelæggelse og gennemførelse, hvor igennem kontanthjælpsmodtageres arbejdsmarkedsperspektiv kommer til syne. Vi kan således afsluttende konkludere, at der er en række potentialer forbundet med den her skitserede kombinationen af narrativ analyse og relativ evaluering. *Korte narrativer om arbejdsidentitet* i kombination med relationel evaluering kan muliggøre anvendelse af narrativ analyse uden for et (selv)biografisk perspektiv. De kan muliggøre mere direkte belysning af aspekter af sammenkædningen af det sociale. Det kan ske ved at sætte relationer mellem aktører i fokus frem for generative mekanismer og derigennem give et bud på, hvordan man kan åbne 'den sorte boks'. De kan endvidere være med til at muliggøre en belysning af arbejdsløses deltagelse i og oplevelse af indsatser samt til at få øje på og registrere den viden, som arbejdsløse har om indsatsen 'i praksis'. Det gælder også deres viden om relevansen af indsatsen, om indsatsens resultater og om forbindelsens mellem indsats og resultater. Endelig kan de muliggøre en belysning af fremmende og hæmmende faktorer samt udskillelse af positive og negative konsekvenser set fra de arbejdsløses perspektiv.

REFERENCER

- Antaki, Charles & Sue Widdicombe (red.) (1998): *Identities in Talk*, London, Sage.
- Antoft, Rasmus & Trine Lund Thomsen (2002): Når livsfortællingen bliver en sociologisk metode – en introduktion til det biografisk narrative interview, i Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen & Annick Prieur (red.): *Liv, fortælling, tekst. Strejftog i kvalitativ sociologi*, Aalborg, Aalborg universitetsforlag, 157-181.
- Bamberg, Michael (2006): Big or small. Why do we care? i *Narrative Inquiry* 16(1), 139-147.
- Blom, Björn & Stefan Morén (2007): *Insatser och resultat i socialt arbete*, Lund, Studentlitteratur.
- Bryderup, Inge (red.) (2008): *Evidence based and knowledge based social work*, Aarhus, Aarhus University Press.
- Davies, Bronwyn & Rom Harré (1990): Positioning. The discursive production of selves, i *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20(1), 43-63.
- Freeman, Mark (2006): Life "on holiday"? In defense of big stories, i *Narrative Inquiry* 16(1), 131-138.

- Georgakopoulou, Alexandra (2006): Thinking big with small stories in narrative and identity analysis, i *Narrative Inquiry* 16(1), 122-130.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (1997): *The new language of qualitative method*, Oxford, Oxford University Press.
- Julkunen, Ilse & Satu Korhonen (2008): Effectiveness Through Dialogue – Good Practice Development Processes in Finland, i Inge Bryderup (red.): *Evidence based and knowledge based social work*, Aarhus, Aarhus University Press, 115-130.
- Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.) (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, Anja (2008): Hermeneutik, fænomenologi og interaktionisme – tre sider af same sag?, i Michael Hviid Jacobsen & Keith Pringle (red.): *At forstå det sociale – sociologi og socialt arbejde*, København, Akademisk Forlag, 221-243.
- Koivisto, Juha (2007): What evidence base? Steps towards the relational evaluation of social interventions, i *Evidence & Policy* 3(4), 527-537.
- Koivisto, Juha (2008): Relational Evaluation of Social Work Practice – Human Actors, Mediators, Socio-Material Networks, i Inge Bryderup (red.): *Evidence based and knowledge based social work*, Aarhus, Aarhus University Press, 103-114.
- Kvale, Steinar (1997): *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Labov, William & Joshua Waletzky (1967): Narrative Analysis. Oral Versions of Personal Experience, i June Helms (red.): *Essay on the Visual and Verbal Arts*, Seattle, University of Washington Press, 12-44.
- Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom & John Lilja (red.) (2008): *Narrativa metoder i socialt arbejde*, Lund, Studentlitteratur.
- Latour, Bruno (2008): *En ny sociologi for et nyt samfund. Introduktion til aktør-netværk-teori*, København, Akademisk Forlag.
- Lyotard, Jean François (1984): *The postmodern condition: A report on knowledge*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Morén, Stefan & Björn Blom (2003): Explaining human change. On generative mechanisms in social work practice, i *Journal for Critical Realism* 2(1), 37-61.
- Narrative Inquiry 2006(16)1.
- Ochs, Elionor (1997): Narrative, i Teun A. Van Dijk (red.): *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 1, London, Sage, 185-207.
- Pawson, Ray & Nicholas Tilley (1997): *Realistic Evaluation*, London, Sage.
- Riessman, Catherine Kohler (1993): *Narrative Analysis*, London, Sage.
- Sacks, Harvey (1992): *Lectures on Conversation, Vol. I and II*. Edited by G. Jefferson with introduction by E.A. Schegloff, Oxford, Blackwell.
- Schegloff, Emanuel A. (1997): 'Narrative analysis' thirty years later, i *Journal of Narrative and Life History* 7 (1-4), s.97-106.
- Watson, Cate (2007): Small stories, positioning analysis, and the doing of professional identities in learning to teach, i *Narrative Inquiry* 17(2), s.371-389.

Søren Peter Olesen, cand.mag., er lektor ved Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet.
e-mail: spo@socsci.aau.dk

Leena Eskelinen, lic.phil., er docent ved AKF, Anvendt KommunalForskning, København.
e-mail: le@akf.dk